

Poslovna etika u multireligijskom kontekstu: imovinske transakcije u islamu

Prof. Dr Ekmeleddin Ihsanoglu¹

Uvod

Ovaj rad ima za cilj doprinijeti komparativnoj analizi poslovne etike u glavnim religijama skicirajući pravila i principe imovinskih transakcija i trgovine ustanovljenih islamskim pravom.

Islam ne može biti ograničen na literarno značenje riječi “religija” kako se ona upotrebljava u zapadnim jezicima i koja uključuje samo pitanja čovjeka i njegova odnosa prema Bogu. Imajući mnogo dublji i obimniji sadržaj od ovoga, islam se izdvaja svojim svjetonazorom. On ima dva glavna principa: da organizira personalni i društveni život čovjeka na ovome svijetu, i da, što je mnogo važnije, pripremi čovjeka za trajnu sreću na vječnom svijetu koji dolazi. Kur'an to iskazuje u svom lakonskom izrazu: “Bože, podari nam dobro na ovom i dobro na budućem svijetu...” (*El-Bekare*, 201).

U nastojanju da organizira ovozemaljski život u najboljem interesu čovječanstva, islam je postavio različite norme vezane za njegove različite aspekte, i propisao materijalne sankcije kako bi osigurao da će te norme funkcionirati na zdrav način. Uzimajući u obzir da je nemoguće održati željeni poredak samo primjenom materijalnih sankcija, islam propisuje moralne sankcije. Štaviše, islam nužno naglašava individualnu odgovornost u životu nakon smrti. Ovaj princip odgovornosti je izražen na slijedeći način: postoji nagrada i kazna na Budućem svijetu za svako učinjeno djelo i svaku izgovorenu riječ na ovom svijetu.

Zajedno sa važnim normama koje reguliraju odnose između čovjeka i Boga, islam, također, ima norme koje nisu ništa manje važne i koje uređuju odnose između ljudi ili, drugim riječima, odnose u društvu. Među njima, radni život i poslovna etika zauzimaju važno mjesto. Želio bih sada osvjetliti neke aspekte ove teme.

Islam pridaje veliku važnost radu i poslovnom životu. Uprkos svim prevladavajućim nerazumijevanjima, o islamu nikada ne bi trebalo misliti kao o religiji naivnog fatalizma ili determinizma koja zahtijeva od muslimana da se preda sudbini bez rada ili poduzimanja nužnih koraka u tom pravcu. Ovu stvarnost vidimo veoma jasno u ponašanju poslanika Muhammeda prema jednom od svojih saradnika. Jednoga dana Poslanik je šetao i sreo čovjeka koji je nepomično sjedio, ništa ne radeći. Prošao je ne pozdravivši ga. Na povratku je Poslanik našao istog čovjeka kako ovaj put miješa pijesak svojim prstom. Sada ga je pozdravio dok je prolazio. Čovjek je potrčao za Poslanikom i upitao ga: “Božiji poslaniče! Kada si prvi put prošao nisi me pozdravio, i ja sam bio veoma ožalošćen; ali si me na povratku pozdravio. Zašto si mi uskratio svoj pozdrav kada si prvi put prošao pored mene?” Poslanik je odgovorio: ”Kada sam prvi put prošao nisi ništa radio; bio si nepomičan, i zato te nisam pozdravio. Međutim na povratku si bar miješao pijesak i zemlju svojim prstom, a to je već neki rad i neka aktivnost. Zato sam te pozdravio.” Kada na predmet našeg razmatranja pogledamo u

¹ Izlaganje sa Trećeg međureligijskog dijaloga o “Poslovnoj etici i monoteističkim religijama u savremenom svijetu” pod zajedničkim pokroviteljstvom Njegove ekselencije princa Hassan ibn Talala, prijestolonasljednika Jordana, i Njegove ekselencije princa Philipa, Vojvode Edinburškog, u St. George's House, Windsor Castle, Ujedinjeno Kraljevstvo, 29-31. maja 1987. g.

svjetlu ovog događaja koji je potomstvu prenijet u formi *hadisa*, lahko možemo razumjeti veliku važnost koju islam pridaje aktivnosti i radu.

Da se sada pozabavimo našom glavnom temom. Islam ima dva različita pristupa pitanju poslovanja. Prvi pristup je prisutan u djelima o *fikhu* ili pravnoj nauci. Primarno pitanje, u ovoj perspektivi, je da li je određena vrsta posla ili forma ponašanja zakonita ili ne. Drugi pristup se temelji na nastojanju kako uraditi najbolje, ili kako postići najbolji oblik ponašanja prije nego li na razmatranju zakonitosti materije. I dok su u prvom pristupu odluke utemeljene na 'zakonitosti' ili 'fetvi', u drugom se vodi računa o principima bogobožnosti (*takva*) i dobročinstvu (*ihsan*). Ova dva pristupa nisu suprotstavljena: oni se nadopunjuju. Principi 'zakonitosti' i 'fetve' pripadaju domenu *fikha*, dok se temelji 'takve' i 'ihsana' razmatraju u nauci etike. Prema ovom drugom pristupu, kada osoba prodaje svoju robu siromahu, od nje se očekuje da traži mnogo manju dobit od one koja je dopuštena u islamskom pravu. Alternativno, od osobe se očekuje da svoju robu proda siromahu žrtvujući se, prihvatajući unaprijed da možda nikada neće naplatiti robu ako je prodaje na kredit.

U slijedećem kur'anskom ajetu vidimo najbolji primjer ovog ponašanja: "Ako je (dužnik) u nevolji, onda pričekajte dok bude imao; a još vam je bolje, nek znate, da dug poklonite." (*El-Bekare*, 280)

U drugom izvoru islamskog prava - Sunnetu ili uzornom ponašanju Poslanika - nalazimo naredbe kao što je slijedeća: "Ko god dopusti svome dužniku da se osjeća slobodnim (tj. ko na njega ne bude vršio pritisak), daje mu vremena i čeka dok ovaj ne bude u mogućnosti otplatiti dug, ili ga oslobodi (duga), bit će pod zaštitom Božijega arša na Sudnjemu danu".²

Ovdje temu razmatramo prema principima prvog pristupa i koncentrirat ćemo se na imovinu, koja je najvažniji elemenat u poslovnom procesu. Islam je ustanovio pravni sistem koji priznaje privatnu imovinu. Iako ova privatna svojina može u određenim uvjetima biti ograničena od strane državnih organa, u principu ona se uvijek respektuje i štiti. Prema islamskom pravu, imovina može biti stečena na četiri načina:

1. Imovina stečena zaposjedanjem posjeda koji nije ni u čijoj svojini. Naprimjer, neko može zaposjesti vodu izvora koji nije ni u čijem vlasništvu; ili šumu, drveće, i sl. na pašnjacima ili divljini koja, također, nije u ničijem vlasništvu. Drugi primjeri stjecanja imovine na ovaj način su lov i ribolov. Stjecanje imovine na ovaj način je dopušteno pod uvjetom da te stvari nisu ni u čijem vlasništvu. Ono nije zasnovano na verbalnim već stvarnim sredstvima, i ono uzima različite forme.
 - a) **Kultiviranje neobrađene zemlje kako bi se učinila produktivnom.** Ovo važi za zemlju u unutrašnjosti koja nema vlasnika. Glavno utemeljenje za ovo pravilo je *hadis* koji kaže: "Ko god kultivira parcelu neobrađene zemlje (čineći je produktivnom obrađujući je), ona će postati njegovo vlasništvo." Vlasništvo nad takvom zemljom ne ovisi o dozvoli državnih organa. Samo imami Ebu Hanife i Malik smatraju da je dozvola države nužna.³
 - b) **Lov.** Isti princip se primjenjuje u ovoj kategoriji. Drugim riječima, radi se o prisvajanju slobodne stvari koja ne pripada nikome. Stjecanje imovine na ovaj način nije dopušteno onima koji se nalaze u *ihramu* za hadždž (hodočašće) ili *umru* (malo hodočašće) samo dok su u Mekki i Medini. Ovo pravilo je utemeljeno na kur'anskom stavku: "Vama se dopušta da u moru lovite i da ulov jedete, da se njime vi i putnici koristite, a zabranjuje vam se da na kopnu

² Al-Darimi, *Sunan*, Beirut: Dar Ihya' al-Sunna al-Nabawiyya, n.d., vol. II, p. 62.

³ Wahba al-Zuhayli, *al-Fiqh al-Islami wa Adillatuhu*, Damask: Dar al-Fikr, 1984, vol. IV, pp. 70-71.

lovite dok obrede hadždža obavljate. I bojte se Allaha, pred kojim ćete se sabrati.” (*El-Maide*, 96)

- c) **Trava na visokim platoima i drveće u gustim šumama se smatraju zajedničkom javnom imovinom.** Prema pravnom pravilu prihvaćenom od strane četiri pravne škole ili mezheba: “Ljudi, su suvlasnici u tri stvari: vodi, pašnjacima i vatri”.⁴ - bez ikakvih uvjeta ili rezervi, njih je slobodno koristiti.
- d) **Minerali i u zemlji nađeno blago.** Islamski pravници imaju dva mišljenja o stjecanju vlasništva nad mineralima na ovaj način. Prema malikijskoj pravnoj školi, pravo na zadržavanje bilo koje vrste minerala ne mora biti stečeno jednostavno zaposjedanjem iste, niti ono nužno zavisi o vlasništvu nad zemljištem gdje su minerali nađeni. Vlasnik zemljišta ne mora biti i vlasnik minerala pronađenih u njemu. Vlasništvo nad mineralima pripada direktno državi.⁵ Prema odabranim mišljenjima hanefijskog, šafijskog i hanbelijskog mezheba vlasništvo nad mineralima zavisi od vlasništva nad zemljištem: ko god posjeduje zemljište posjedovat će i minerale. Ako je zemljište u vlasništvu osobe, onda će i vlasništvo nad mineralima pripadati toj osobi, i ako zemljište pripada državi, onda će minerali pripasti državi. Ako mineral bude pronađen na zemljištu koja je ničija, onda će ona pripasti onome ko je nađe.⁶ Mišljenja se razlikuju ovisno o vrsti minerala i o tome da li je nađen duboko u zemlji ili blizu površine.⁷
2. **Imovina stečena ugovorima.** Najuobičajeniji ugovori su oni koji prenose vlasništvo: prodaja, poklon, oporuka i drugi ugovori. Postoje dvije vrste ugovora koji za posljedicu imaju prijenos vlasništva⁸: prvo, postoje obavezni ugovori koji uzrokuju trgovinu kao posljedicu sudske odluke, npr. prodajom imovine dužnika radi naplate duga. Osoba može postati vlasnik ove vrste imovine javnim ugovorom o prodaji po osnovi sudske presude. Druga vrsta ugovora se javlja kao posljedica poništenja vlasništva sudskom odlukom. Ovo može uzeti dvije forme: pravo na pretkupnju ili eksproprijacija zarad javnog interesa. Ovdje nećemo objašnjavati ove vrste jer su poznate u svim pravnim sistemima.
3. **Imovina stečena prijenosom prava.** Ovdje se radi o zamjeni jedne osobe drugom kad je u pitanju vlasništvo, ili zamjeni jedne stvari drugom. Zamjena jedne osobe drugom može biti ostvarena nasljedstvom. Zamjena jedne stvari drugom se zove kompenzacijom. Nasljedstvo je nužan uzrok vlasništva: nasljednik zakonski naslijeđuje svu imovinu ostavitelja. Što se tiče kompenzacije, ona označava stjecanje imovine od strane jedne osobe kada se imovina koristi za naknadu gubitka prouzrokovanog od strane druge osobe, ili stjecanje imovine kada osoba plaća za imetak koji je uzurpirala i konzumirala. Krvarina se također ubraja u ovu kategoriju.
4. **Imovina koja je proizvedena imetkom koga osoba već posjeduje.** Dobra proizvedena imovinom osobe pripadaju vlasniku te imovine. Takvi proizvodi mogu rezultirati iz rada koga je vlasnik uložio, ili iz njene prirodne

⁴ *Mecelle-i Ahkam-i Adliye*, član 1257, Istanbul: Hikmet Yal., 1979, p. 256; ‘Ala al-Din Abu Bakr ibn Mas’ud al-Kasani, *Bada’i’ al-Sana’i’ fi Tartib al-Shara’i*, Kairo: Matba’at al-Jamaliyya, 1910, vol. VI, p. 193.

⁵ *Al-Sharh al-Kabir ma’ al-Dasuqi*, Kairo: Matba’at al-Babi al-Halabi, vol. I, p. 486; Zuhayli, *op. cit.*, vol. IV, p. 73.

⁶ *Radd al-Mukhtar ‘ala Durr al-Mukhtar*, Kairo: Matba’at al-Babi al-Halabi, n.d., vol. I, p. 61; Ibn Qudama, *Al-Mughni wa Sharh al-Kabir*, Beirut: Dar al-Kitab al-‘Arabi, 1972-73, vol. III, p. 28.

⁷ Al-Shafi’i, *Al-Umm*, Bulaq, 1321H, vol. III, p. 267; Al-Mawardi, *Al-Ahkam al-Sultaniyya*, Kairo, 1973, p. 197-98; Ibn Qudama, *op. cit.*, vol. V, p. 522.

⁸ Al-Zuhayli, *op. cit.*, vol. IV, p. 76.

predisponiranosti. Iz tog razloga, prema mnogim ekspertima *fikha*, ako čovjek uzurpira i obrađuje zemlju, iz razloga što sjeme pripada njemu, on će biti i vlasnik proizvoda sa te zemlje s tim da će biti primoran platiti samo rentu za zemljište, te nadoknaditi zakonskom vlasniku za bilo kakvu štetu načinjenu ovim korištenjem zemljišta. Plodovi drveta, mladunčad životinja, mlijeko i meso stada pripadaju njihovim vlasnicima.⁹

Trgovina i poslovno partnerstvo

S obzirom na to da biznis nije uvijek vođen od strane jedne osobe i s obzirom na to da često postoji potreba da biznis bude aktivnost više osoba, u islamskom pravu postoji poseban skup propisa o poslovnim partnerstvima. Trebalo bi smatrati sasvim prirodnim što su u ovim sekcijama poslovna partnerstva podijeljena u različite kategorije prema potrebama vremena. Iz tog razloga možemo naći neke oblike partnerstva koji su u opticaju danas a koji nisu spomenuti u klasičnim izvorima islamskog prava. To, međutim, ne može značiti da su vrata islamskog prava zatvorena za nove vrste partnerstava koje se mogu pojaviti kao rezultat ekspanzije poslovnih kapaciteta. Svaka vrsta trgovine ima tendenciju da se širi u potrazi za novom dobiti. Postoje tri glavna izvora zakonite dobiti: kupoprodaja gotovih dobara (trgovina), proizvodnja svake vrste i poljoprivreda. Neke od ovih aktivnosti mogu biti poduzete od strane samo jedne osobe, međutim, one obično zahtijevaju zajedničko potpomaganje. Nema potrebe da ovdje razmatramo razloge za to. Saradnja između ljudskih bića se javlja sasvim prirodno i sve monoteističke religije su prihvatile sistem rada u partnerstvu. Kur'an prenosi izjavu poslanika Davuda: "... Uistinu, mnogi ortaci čine nepravdu jedni drugima, ne čine je jedino oni koji vjeruju i rade dobra djela; a takvih je malo..." (*Sad*, 24)

Vrste komercijalnih partnerstava se razlikuju i množe u skladu sa ekspanzijom i raznolikošću rada i biznisa. Uprkos činjenici da imena nekih od partnerstava danas nisu spomenuta u klasičnim djelima islamskog prava, pogrešno je zaključiti da islamsko pravo ne posjeduje dovoljno propisa da reguliše današnje kompleksne institucije partnerstva i menadžmenta. Ustvari, nijedan istraživač koji je ekspert za pravo neće nikada doći do tog zaključka ako izučava osnovne principe islamskog prava vezane za komercijalna partnerstva.

Glavni principi islamskog prava o partnerstvima mogu biti sumirani na slijedeći način: pristanak svih partnera, poštivanje principa pravde, vođenje računa o privatnom i javnom interesu, i djelovanje u okviru onih generalnih običaja i prakse koja nije u suprotnosti sa islamskim pravom.¹⁰ Po ovom opsežnom i sveobuhvatnom principu islamskog prava, možemo opravdano kazati da svaka vrsta partnerstva koja egzistira u okvirima uvjeta koje postavlja ovaj princip jeste odobrena kada je islamsko pravo u pitanju.¹¹

Islam nikad ne dozvoljava stjecanje imovine nepravednim sredstvima. Iz tog razloga kamata je bezuvjetno zabranjena. Postoji nekoliko kur'anskih stavaka o ovom pitanju: "Oni koji se kamatom bave, dići će se kao što će se dići onaj koga je dodirom šejtan izbezumio, zato što su govorili: 'Kamata je isto što i trgovina.' A Allah je dozvolio trgovinu, a zabranio kamatu..." (*El-Bekare*, 275). "Allah uništava kamatu, a unapređuje milosrđe. Allah ne voli nijednog nezahvalnika, grješnika." (*El-Bekare*, 276). Poslanik je sa svoje strane u poznatom oprosnom govoru kazao: "... Sve vrste

⁹ *Op. cit.*, vol. IV, p. 77

¹⁰ *Op. cit.*, vol. iv, p. 875.

¹¹ Za detalje o partnerstvima u islamskom pravu, vidi Al-Zuhayli, *op.cit.*; Osman Sekerci, *Islam'da Sirketler Hukuku*, Istanbul, 1981.

kamate se poništavaju; sve su ništavne, samo je dužnost otplatiti početnu sumu duga. Nemojte činiti nepravdu, i nemojte da vam se čini nepravda. Od sada je, Božijom odredbom, bavljenje kamatom zabranjeno”¹²

Islam zahtijeva da se trgovina obavlja sukladno etičkim principima, i zabranjuje kamatu kako ljudi ne bi istoj pribjegavali. Ovo doprinosi sprečavanju akumulacije kapitala u rukama manjine u društvu. Štaviše, naređujući *zekat* (obavezno davanje) bogatima, on poduzima neophodne mjere koje će spriječiti pojavljivanje pretjeranog ekonomskog jaza između različitih grupa stanovništva.

Poslovna etika u islamu

Pogledajmo sada ukratko kako islam postupa sa problemima vezanim za poslovanje, s pravnog i etičkog stanovišta.

Nepošteno, pretjerano zarađivanje. Uzimajući u obzir ljudske slabosti, islam uvijek poduzima nužne mjere radi minimiziranja njenih loših posljedica. Većina ljudi koji ne uspijevaju da se obuzdaju od ambicije da konstantno prave prekomjernu dobit, pribjegavaju različitim planovima radi stjecanja dodatne dobiti prodajom svoje robe po visokim cijenama. Jedan od načina da se postigne ovaj cilj je nepošteno, pretjerano profitiranje. To je eksploatatorska strategija koja se obično sastoji u skladištenju roba, posebno hrane, u iščekivanju povećanja cijena, te njihovom iznošenju na tržište i prodaji po enormnim cijenama. Islam kategorički zabranjuje takav način profitiranja i naglašava da je to okrutnost, jer se ono obično prakticira u teškim vremenima nestašice. Fikhska pravila ničim ne dovode u pitanje skladištenje roba u vrijeme blagostanja i njihovo zadržavanje za neko vrijeme. Međutim, prema moralnim normama koje islam smatra esencijalnim, nepošteno profitiranje nije dopustivo čak ni u vrijeme blagostanja, jer ono uzrokuje povećanje cijena i ima negativne posljedice s ekonomske tačke gledišta.

U svom prvom značenju profitiranje je definitivno zabranjeno. *Hadis* prema kome: “Dobit onoga ko uvozi robu iz inozemstva će biti blagoslovljena, a profiter je proklet”¹³ ima za cilj potpuno zaustavljanje ove nemoralne prakse. Izraz koga *hadis* koristi je veoma snažan. Profiter se opisuje kao proklet: tj. on je ostavljen u nemilosti. U drugom *hadisu* se kaže: “Teško svakom čovjeku profiteru! Kad Bog spusti cijene, on se zabrine, a kad se one povećaju, on je zadovoljan.”¹⁴ Muslimanski pravnici pojašnjavaju da se pod cijenama u *hadisu* koje se dižu i spuštaju misli na cijene roba koje ljudi nužno trebaju. Međutim, u tekstu *hadisa* zabrana je generalna. Bazirajući argument na ovoj generalnoj izjavi, s moralne tačke gledišta možemo zaključiti da profitiranje iščekujući da se cijene povećaju radi maksimaliziranja dobiti od bilo koje robe na tržištu, bez obzira na vrstu i kvalitet, nije dozvoljeno.

Jedan je od generalnih principa islama da: “Čovjek ne treba željeti drugima ono što ne želi sebi”. Iz ovog principa razumijemo da čovjek ne treba činiti drugima ono što ne bi volio sebi. Isti princip važi kada su poslovna etika i trgovina u pitanju.

Hvaljenje robe. Prodavač ne bi trebao pretjerano hvaliti svoju robu da bi ubijedio kupca. Razlog je jednostavan: ako roba nema kvalitete koje on tvrdi, to je onda očita laž; ako je roba pak dobra kvaliteta, u tom slučaju čovjek nepotrebno govori o nečemu što je očigledno. Nijedno od toga se ne smatra prihvatljivim ponašanjem ni u islamskom pravu ni u islamskoj etici. Što se tiče zaklinjanja Božijim imenom zarad

¹² Zayn al-Din b. Ahmad b. ‘Abd al-Latif al-Zabidi, *Sahih-i Buhari muhtasari Tecrid-i sarih tercemesi*, na turski sa arapskog preveo Kamil Miras, Ankara 1972, vol. x, p. 397.

¹³ Al-Darimi, *Sunan*, vol. ii, p. 262.

¹⁴ Muhammad ‘Abd al-Ra’uf al-Manawi, *Fayd al-Qadir, Sharh al-Jami’ al-Sagir*, 2nd ed., Beirut, 1972., vol. iii, p. 212.

ubjeđivanja kupca, ono je strogo zabranjeno. Poslanik jasno izražava ovu zabranu u *hadisu*: “Budite oprezni s čestim zaklinjanjem Bogom u trgovini, jer iako to pomaže u zaradi (privremeno), na kraju ono odnosi (blagoslov) onoga što je bilo zarađeno.”¹⁵ Iako, dakle, zaklinjanje Božijim imenom može pomoći da se roba proda brzo, dugoročno ono je štetno. Ono šteti povjerenju ljudi i sprečava trgovca da prosperira u svojoj trgovini. Iako ovo zaklinjanje Bogom ne mora biti prevara, ono nije ispravno. A sama prevara je ionako nezakonita.

Ukazivanje na bilo kakav nedostatak u robi. Obavezno je ukazati na bilo kakav nedostatak u robi koja se prodaje. Tekstualni dokaz za ovo nalazimo u *hadisu* koji je nedvosmislen: “Ko god prodaje robu ne otkrivajući njene mahane bit će u Božijoj srdžbi, a i meleki će ga stalno proklinjati”¹⁶ Ustvari, ovo nije ništa drugo nego varanje kupca. Dobro je znano da je prevara loša osobina nedostojna čovjeka. Štaviše, ovakvo ponašanje prodavca vodi prvo do prepirke sa kupcem, a onda do svađe koja može dovesti do nasilja. U praksi vidimo da je to uistinu loše ponašanje. U društvima sa visokim trgovačkim moralom, rijetko se susreće takvo ponašanje. Međutim u društvima sa niskim moralom ova vrsta ponašanja je jedan od uzroka svakodnevnih kriminalnih djela. Iz razloga što islamsko pravo ima za cilj podizanje čovječanstva, individualno i kolektivno, na viši stupanj, on uvijek propisuje posebne i odlučne principe za zaustavljanje pojave loših postupaka u trgovini.

Zakidanje na vagi i prilikom mjerenja. U normalnim uvjetima, Kur'an nema običaj precizirati sve propise vezane za jedno pitanje: on spominje nekoliko njih skupa sa temeljnim principima ostavljajući ostatak *hadisima* da to regulišu. Kako je ozbiljno pitanje koje tretiramo možemo naslutiti i iz činjenice da Kur'an ima zasebno poglavlje o ovome, a koja počinje sa: “Teško onima koji mjereći i vagajući zakidaju!” (*El-Mutaffifin*, 1).

Pridržavanje tržišnih cijena prilikom prodaje. Nužno je kupca obavijestiti o tržišnoj cijeni ako je ne zna, i striktno je zabranjeno prodavati po cijeni većoj od tržišne vrijednosti. Takvu praksu al-Gazali naziva okrutnošću.¹⁷ Razlog tome je što u ovom slučaju prodavač koristi neznanje kupca i konsekvntno, varajući ga, nanosi mu neopravdanu štetu. U islamskom pravu postoji princip da “Nema (dozvoljena) načina za nanošenje štete nekome, niti da se na štetu uzvrati štetom”. Mislim da je el-Gazali ovo držao očitom okrutnošću imajući upravo ovaj princip na umu.

Iskrenost u trgovini. Ne želim diskutirati o svim mišljenjima koja susrećemo u *fikhskim* knjigama na ovu temu, ali moram naglasiti da je nužno ne prelaziti razuman postotak dobiti i da valja voditi računa o generalnom principu iskrenosti. Prema jednom *hadisu*: “Trgovac čije su riječi i transakcije poštene i koji je povjerljiv čovjek, bit će (oživljen) među mučenicima, šehidima na Sudnjem danu”.¹⁸ Hadis znači da će poštene i povjerljivi biti smatrani da pripadaju istoj kategoriji kao i mučenici.

Ispravan stav prema siromašnima. Po islamu cilj trgovine nije samo stvaranje dobiti. Stoga el-Gazali kaže da je prikladnije učiniti žrtvu za siromaha i slaboga kad se s njim trguje.¹⁹ On izražava svoje ubjeđenje da je humanije prodati jeftino kada se prodaje siromasima i kupiti po većoj cijeni kada se kupuje od njih.

Uljudnost i lahkoća. Islamsko pravo pitanju trgovine prilazi sa takvom osjetilnošću da pridaje posebnu važnost uljudnosti odmah do lahkoće pri kupoprodaji. Ovo

¹⁵ Al-Nasa'i, *Sunan*, Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi, n.d., vol. vii, p. 246.

¹⁶ Ibn Maja, *Sunan*, ed. MuhammadFu'ad 'Abd al-Baqi, Kairo: Dar Ihya' al-Kutub al-'Arabiyya, 1952.

¹⁷ Al-Ghazali, *Ihya' 'Ulum al-Din*, Beirut: Dar al-Ma'rifa, n.d., vol. ii, p. 74.

¹⁸ Ibn Maja, *op. cit.*, vol. ii, p. 724, hadis br. 2139.

¹⁹ Al-Ghazali, *op. cit.*, vol. ii, p. 80-81.

objašnjava slijedeći *hadis*: “Uistinu Bog voli lahkoću i uljudnost pri prodaji i lahkoću i uljudnost pri kupovini”.²⁰

Potkupljivanje. Potkupljivanje u bilo kojem vidu je striktno zabranjeno u islamu. Slijedeći *hadis* ukazuje da mito povlači najstrožu kaznu: “I onaj koji daje i onaj koji prima mito su prokleti od Boga”; tj. bit će daleko od Božije milosti.²¹

Odnosi između poslodavca i zaposlenika. S obzirom da bi detaljna analiza ovog pitanja, koje zauzima važno mjesto u islamskom pravu, prevazišla limite ovog rada, samo ću skrenuti pažnju na jedan relevantan *hadis* koji kaže: “Platite radniku njegovu zaradu prije nego se njegov znoj osuši” (tj., ne odgađajte to).²² Ova poslanička naredba je od velike važnosti jer određuje kakav odnos poslodavca prema radniku treba biti. Ako iskazi spomenuti u drugim *hadisima*, kao što je: “Hranite svoga slugu istom hranom koju i vi jedete i odijevajte ga odjećom koju i sami nosite” također budu uzeti u obzir, lahko je primijetiti da se od poslodavaca očekuje da plate rad svojim zaposlenima na način koji će radniku omogućiti da uživa razuman životni standard u odnosu na cijelo društvo.

Rezime i zaključak

U ovom radu, prije razmatranja poslovne etike i trgovine u islamu, pokušali smo ukratko prikazati pitanje imovine i načine njenog stjecanja, koji predstavljaju najznačajnije procese u poslovanju i trgovini. Ovdje vidimo da islam ustanovljuje pravni sistem koji prihvata privatno vlasništvo. Iako privatno vlasništvo može biti ograničeno od strane državnih vlasti pod određenim uvjetima, ono se smatra fundamentalnim principom i suštinskim pravom. U istom kontekstu smo objasnili da u islamu, imovina može biti stečena na četiri različita načina: imovina stečena zaposjedanjem posjeda za čije posjedovanje ne postoji zakonska zapreka, i koji nije ni u čijem vlasništvu; imovina stečena ugovorima; imovina stečena prijenosom prava; i imovina koju je proizvela imovina koju čovjek već posjeduje.

Uz to, dotakli smo se principa islama vezanih za poslovna partnerstva koja ohrabruju rad u kooperaciji. U islamskom pravu postoje različiti skupovi propisa o partnerstvima. Svaka komercijalna aktivnost se razvija u cilju ostvarivanja dobiti. Razumijemo da zakonska dobit ima tri glavna izvora: kupoprodaja gotovih dobara (trgovina), svaki oblik proizvodnje i poljoprivreda. U posljednjem dijelu rada, pokušali smo objasniti, razmatrajući generalne principe, kako islam pristupa poslovnoj etici koja je glavna tema ovog skupa. Podsjetili smo na to kako islam tretira neke probleme vezane za poslovanje i trgovinu, pojašnjavajući da islam potpuno zabranjuje varanje, profitiranje, zakidanje pri mjerenju i vaganju i potkupljivanje. Uz to, islam nam naređuje da ne hvalimo robu već da ukažemo na bilo koji nedostatak u njoj, da pomognemo siromašnima i dužnicima i da budemo uljudni prilikom transakcija. Islam naređuje da odnosi između poslodavca i radnika budu utemeljeni na uzajamnom razumijevanju, poštivanju, naknadi i da obje strane trebaju poštivati uzajamna prava s osjećanjem odgovornosti. Ovo je kratak prikaz teme koja je ustvari veoma duboka i kompleksna. Nadam se da će vam ova uvodna studija biti od pomoći u formiranju generalne slike.

Preveo: Mr. Ahmet Alibašić

²⁰ Al-Tirmidhi, *Sunan*, Cairo, 1976, vol. iii, p. 6000, hadis br. 1319.

²¹ Ibn Majah, *op. cit.*, vol. ii, p. 775, hadis. br. 2313.

²² *Op. cit.*, vol. ii, p. 817, hadis br. 2443.